

378.096:340
378.147::811
811.124'276.6:34

OPRAVDANOST IZUČAVANJA LATINSKOG JEZIKA NA PRAVNIM FAKULTETIMA

Prof. dr Hivzo Gološ*
Doc. dr Ahmed Bihorac*

Apstrakt:

Latinski jezik je milenijumima bio diplomatski jezik u Evropi, a u srednjem i novom veku velikog broja država. Sve do pojave svetskih jezika francuskog, engleskog, arapskog i ruskog, latinski jezik bio je nezamenljiv. Latinski jezik je do poslednje decenije XX veka bio obavezan na svim fakultetima društvenih nauka. Poznavanje ovog jezika omogućava lakše izučavanje prava, istorije, medicine, književnosti i drugih nauka. Povratak latinskog jezika na fakultete prava omogućiće lakše izučavanje i primenu prava kod nas i u svetu.

Ključne reči: latinski jezik, istorija, prava, medicina, književnost, arhivska građa, naučni izvori izvori.

UVOD

Latinski jezik je zastupljen u svim društvenim i prirodnim naukama. Danas je neopravdano izostavljen iz nastave mnogih fakulteta i škola. Da bismo bili na pravom putu svetskih trendova, potrebno je bar elementarno poznavanje latinskog jezika.

Pravo, filološke nauke, istorija, istorija i mnoge nauke su direktno vezane za latinski jezik i neophodno je bolje poznavanje ovog jezika ako želimo da se ozbiljno bavimo naukom.

Latinski jezik je bogat poslovičnim mudrostima, koje se i danas koriste u svakodnevnom govoru u svetu. Od nekoliko hiljada poslovice i pravnih termina odabrali smo nekoliko od njih, koji su i danas u žiži interesovanja velikog broja društvenih i pravnih nauka: "Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis. – Istorija je svedok vremena, svetlost

* Univerzitet „Ukshin Hoti“ – Prizren, Istorijski arhiv „Ras“ – Novi Pazar, e-mail: goloshivzo@gmail.com.

* Docen za užu naučnu oblast metodika jezika na Departmanu za filološke nauke Univerziteta u Novom Pazru, e-mail: ahmedbih61@gmail.com.

istine, život uspomene, učiteljica života, glasnik davnine”¹. (Ciceronova misao, krilatica – izreka). “Magna res est vocis et silentii tempora nosse. – Velika je stvar znati pravo vreme za govor i za ćutanje”². “Ibi potest valere populus, ubi leges valent. – Narod može biti moćan tamo gde su zakoni moćni. Ignorantia iuris neminem excusat. – Nepoznavanje zakona nikoga ne opravdava. Ubi jus, ibi remedium – gde je pravo, tamo je i zaštita. Ubi lex, ibi poena – gde je zakon, tamo je i kazna; Ubi periculum, ibi lex – gde je opasnost, tamo je i zakon”³.

U ovom radu upoznaćemo se sa ozbiljnim razlozima zastupljenosti latinskog jezika u nastavi pravnih i drugih nauka.

OPŠTI PODACI O LATINSKOM JEZIKU

Latinski jezik (*lingua Latīna*) je „izumrli“ indoevropski jezik; pripada kentum-grupi. Njime su najpre govorili Latini, italsko pleme koje je živelo u pokrajini Lacium, u kojoj se nalazio Rim, prestonica Rimskog kraljevstva, Rimske Republike, Rimskog carstva, Italije i Vatikana⁴. To je centar katoličkog sveta.

Glavne fonetske osobine latinskog jezika su: gubljenje kratkih vokala u srednjim slogovima, monoftongizacija diftonga (incido: caedo), uprošćavanje konsonantskih grupa (locus < stlocus).

Glavne morfološke crte latinskog jezika su: gubljenje duala, optativa (optativ se slio s konjunktivom), aorista i medija.

Glavne karakteristike u sintaksi latinskog jezičkog područja su: subordinacija, hipotaksa, tj. zavisne rečenice se podređuju glavnoj rečenici, slaganje vremena, rečenična intonacija se odlikuje naglašavanjem glagola koji je stajao obično na kraju rečenice.

Glavne karakteristike u leksici latinskog jezika su da ima dosta reči iz ostalih italskih jezika i iz grčkog, te manje iz etrurskog i keltskog.

U izvornom latinskom jeziku “c” se izgovaralo kao k (Cicero = Kikero), t kao t (amicitia = amikitia), s — kao s (rosa). Međutim, danas se lat. tekstovi čitaju na različite načine: Cicero se izgovara kao; Cicero, Čičero, Sisero; amicitia — kao: amicicia, amičicia, amisisia; rosa — kao roza itd.

Ovo su glavne karakteristike latinskog jezika koje će nam pomoći da lakše razumemo ovaj izuzetno važan bivši svetski jezik. Pre svega, upoznaćemo se sa razvojem latinskog jezika.

¹ Albin Vilhar: Latinski citati, Matica srpska, Beograd 1991. str. 114; Zlatko Lukić: Antičke poslovice, Banjaluka—Stokholm—Oslo, 1968. 2000. str. 23.

² Albin Vilhar: Isto, str. 151.

³ Zlatko Lukić: Isto, str. 56.

⁴ O razvoju latinskog jezika uporedi, Bruna Kuntić-Makvić: Latinski jezik u obnovljenom jednopredmetnom studiju povijesti na filozofskom fakultetu u Zagrebu, Skopje 1984;

RAZVOJ LATINSKOG JEZIKA

U razvoju latinskog jezika presudnu su ulogu odigrali prvi rimski književnici, koji su svoj jezik ratara i vojnika postepeno, po ugledu na grčki jezik, usavršavali i osposobljavali da sa lakoćom i logično iskaže i najsloženiju književnu, poetsku ili filozofsku misao. Bilo je to ustavno pismo (ceo tekst pisan je velikim štampanim slovima). Rečnik se počeo naglo bogatiti kovanicama stvaranim u duhu grčkog rečnika, sintaktičkim konstrukcijama, stilskim figurama, i za kratko vreme stvoren je *sermo urbānus*, jezik kojim su pisali obrazovani Rimljani⁵.

Uporedo sa razvojem jezika razvijala se i latinska paleografija, koja se bavi estetikom pisanja od najstarijih vremena. Podloge za pisanje bile su različite: kamen, vosak, papirus, pergament i papiri; palmino lišće, unutrašnji deo kore drveta, olovo, platno; glina; zidovi građevina; metal; drvo; staklo; slonova kost⁶.

U rimsko doba bila je razvijna oratorika ili rimsko besedništvo⁷, koja je uslovljavala razvoj originalne latinske stenografije⁸.

Uporedo sa razvojem i usavršavanjem podloge pisanja, paleografije, retorike (oratorike) i stenografije, razvijala se latinska ili rimska književnost. Rimska književnost može se podeliti u tri epohe:

- *Pretklasično doba*: od početaka do 80. p. n. e.
- *Klasično doba*: od 80. p. n. e. do 120. n. e.
- *Postklasično doba*: od 120. n. e. do početka 6. veka.

Najpoznatiji rimski književnici⁹ pretklasičnog doba su: Livije Andronik¹⁰ (Livius Andronicus, oko 284–204 . godine pre n.e.); Gnej Nevije¹¹ (Gnaeus Naevius, (oko 270. st. e., umro oko 201. god pre n.e.); Kvint Enije¹² (Quintus Ennius, 240–170. god. pre n.e.); Plaut¹³ (Titus Maccius Plautus, 254–184. god. pre n.e.); Terencije¹⁴ (Publius Terentius Afer, 190–159. god. pre

⁵ Veljko Gortan, Oton Gorski i Pavao Pauš: Latinska gramatika, (Četvrto izdanje), Školska knjiga, Zagreb 1971. str. 5-7.

⁶ Viktor Novak: Latinska paleografija, Naučna knjiga, Beograd 1991. str. 35-74; dr Stjepan Antoljak: Pomoćne istorijske nauke, Kraljevo 1971. str. 20-23.

⁷ Miomir Z. Milinković: Retorika, Enoxa, Požega 2006. str. 22-30. — Retorika je nezaobilazna nauka za pravnike, filologe, istoričare, filozofe idr.

⁸ Milan K. Radić: Stenografija — Korespondentni deo, Beograd — Novi Sad 1988. str. 6. — U rimsko doba posebno je negovan Tironov sistem kratkog pisanja, stenografije.

⁹ O rimskoj književnosti vidi više, Milivoj ŠREPEL: Rimska književnost i latinski jezik, (Po T. Birtu i O. Weiseu), (Priredio Milivoj Šrepel), Matica hrvatska, knj. 3, Zagreb 1898. (Knjižnica za klasičnu starinu.); Dr Milan Budimir: Litterae latinae, (Četvrto, neizmenjeno izdanje), Beograd 1972. str. 3-17.

¹⁰ Livije Andronik ima veliku istorijsku vrednost jer je iz grčke u rimsku književnost uveo ep, dramu i liriku; Dr Milan Budimir: Litterae latinae, (Četvrto, neizmenjeno izdanje), Beograd 1972. str. 21.

¹¹ Dr Milan Budimir: Litterae latinae, Isto, str. 22.

¹² Dr Milan Budimir: Litterae latinae, Isto, str. 22-24.

¹³ Strani pisci, književni leksikon, Školska knjiga, Zagreb 1968. str. 569-571.

¹⁴ Strani pisci, književni leksikon, Isto, str. 714-715; Dr Milan Budimir: Litterae latinae, Isto, str. 30-31.

n.e.); Cecilije¹⁵ (Caecilius Staius, oko 220–168. god. pre n.e.); Marko Pakuvije¹⁶ (Marcus Pacuvius, 220–130. god. pre n.e.); Marko Porcije Katon Stariji¹⁷ (Marcus Porcius Cato Maior, 234–149. god. pre n.e.); Gaj Sempronije Grah¹⁸ (Gaius Sempronius Gracchus, 154–121. god. pre n.e.); Lucije Akcije¹⁹ (Lucius Accius, oko 170–90. god. pre n.e.); Gaj Lucilije²⁰ (Gaius Lucilius, 180–102. god. pre n.e.); Auctor ad Herennium²¹ (stvarao u periodu 86–82); Varon²² (Marcus Terentius Varro Reatinus, 116–27. god. pre n.e.); Laberije²³ (Decimus Laberius, 106–43. god. pre n.e.); Publije²⁴ (Publilius Syrus) i drugi.

Najznačajniji rimski književnici klasičnog doba su: Marko Tulije Ciceron²⁵ (Marcus Tullius Cicero, 106–43. god. p.n.e.); Gaj Julije Cezar²⁶ (Gaius Julius Caesar, 100–44. god. p.n.e.); Tit Lukrecije Kar²⁷ (Titus Lucretius Carus, 98–55. god. p.n.e.); Gaj Valerije Katul²⁸ (Gaius Valerius Catullus, 87–54. god. p.n.e.); Kornelije Nepot²⁹ (Cornelius Nepos, 100–25. god. p.n.e.); Gaj Salustije Krisp³⁰ (Gaius Sallustius Crispus, 86–35. god. p.n.e.); Publije Vergilije Maron³¹ (Publius Vergilius Maro, 70–19. god. p.n.e.); Kvint Horacije Flak³² (Quintus Horatius Flaccus, 65–8. god. p.n.e.); Gaj Julije Cezar Oktavijan Avgust³³ (Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus, 63. god. p.n.e. – 14 god. n.e.); Tit Livije³⁴ (Titus Livius) (60. god. p.n.e. – 16. god. n.e.); Albije Tibul³⁵ (Albius Tibullus, 54–19. god. p.n.e.); Sulpicija³⁶, pesnikinja; Sekst Propercije³⁷ (Sextus Propertius, 50–15. god. p.n.e.);

¹⁵ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 29.

¹⁶ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 31.

¹⁷ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 32–33.

¹⁸ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 35.

¹⁹ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 36.

²⁰ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 37.

²¹ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 37–38.

²² В. Ф. Асмус: *Античная философия*, (Издание 2., дополненное), Москва 1976. str. 495; Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 39–40.

²³ Milan Budimir i Miron Flašar: *Pregled rimske književnosti*, Naučna knjiga, Beograd 1991, str. 225.

²⁴ Opširnije o Publiju vidi, M. C. Howatson: *The Oxford Companion to Classical Literature* (2nd ed.), 1997.

²⁵ *Strani pisci*, književni leksikon, Isto, str. 153; *Большая Энциклопедия*, Десятнадцатый томъ, С. Петербургъ (Без године издања), стр. 748; В. Ф. Асмус: *Античная философия*, (Издание 2., дополненное), Москва 1976. str. 494–495.

²⁶ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 59–51; *Война енциклопедија*, 2, Београд 1959. стр. 226–227.

²⁷ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 52–57.

²⁸ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 58–59.

²⁹ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 62–64.

³⁰ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 65–68.

³¹ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 69–77.

³² Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 79–88.

³³ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 89–91.

³⁴ *Strani pisci*, književni leksikon, Isto, str. 431h432.

³⁵ *Strani pisci*, književni leksikon, Isto, str. 718.

³⁶ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 89–91. str. 99.

³⁷ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 99–103.

Publije Ovidije Naso³⁸ (P. Ovidius Naso, 43. god. p.n.e. – 17. god. n.e.); Vitruvije Polion³⁹ (Vitruvius Pollio kraj prvog veka stare ere); Julije Fedar⁴⁰ (Iulius Phaedrus, oko 20. god. n.e.); Velej Paterkul⁴¹ (Velleius Paterculus, početak prvog veka n.e.); Marko Manilije⁴² (Marcus Manilius, oko 30. god. n.e.); Pompej Trog⁴³ (Pompeius Trogus pevi vek nove ere); Valerije Maksim⁴⁴ (Valerius Maximus, sredina prvog veka); Aul Kornelije Celz⁴⁵ (A. Cornelius Celsus, oko 30. god. n.e.); Lucije Moderat Kolumela⁴⁶ (Lucius Iunius Moderatus Columella, 1. vek n. e.); Kurcije Ruf⁴⁷ (Quintus Curtius Rufus, oko 50. god. n.e.); Pomponije Mela⁴⁸ (Pomponius Mela, oko 50. god. n.e.); Persije Flak⁴⁹ (A. Persius Flaccus, 34–62. god. n.e.); Marko Anej Lukan⁵⁰ (M. Annaeus Lucanus, 39–65. god. n.e.); Gaj Plinije Stariji⁵¹ (Gaius Plinius Secundus, 23–79. god. n.e.); Julije Frontin⁵² (Sextus Iulius Frontinus 30–103. god. n.e.); Lucije Anej Seneka⁵³ (L. Annaeus Seneca, 14. god. p.n.e. – 65. god. n.e.); Gaj Petronije⁵⁴ (Gaius Petronius Arbiter); Kvintilijan (Marcus Fabius Quintilianus, 35–95. god. n.e.); Marko Marcijal⁵⁵ (Marcus Valerius Martialis, 40–102. god. n.e.); Stacije⁵⁶ (P. Papinius Statius, oko 40–96. god. n.e.); Publije Kornelije Tacit⁵⁷ (Publius Cornelius Tacitus, 55–120. god. n.e.); Gaj Plinije Mlađi⁵⁸ (Gaius Plinius Secundus, 62–113. god. n.e.); Juvenal⁵⁹ (Decimus Iunius Iuvenalis, 60–140. god. n.e.) i drugi.

³⁸ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 104-109.

³⁹ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 110.

⁴⁰ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 111-114.

⁴¹ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 115.

⁴² Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 116.

⁴³ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 116-117.

⁴⁴ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 117.

⁴⁵ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 117-118.

⁴⁶ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 118.

⁴⁷ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 119.

⁴⁸ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 120.

⁴⁹ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 120-122.

⁵⁰ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 122-123.

⁵¹ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 123-125.

⁵² Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 126.

⁵³ Strani pisci, književni leksikon, Isto, str. 656-658; Большая Энциклопедия, Семнадцатый томъ, С. Петербургъ (Без године издања), стр. 271-272; Философский словарь, логики, психологии, этики и истории философии, С. Петербургъ 1911. стр. 233; В. Ф. Асмус: Античная философия, (Издание 2.. дпшпчмеммпе), Москва 1976. стр. 489-492.

⁵⁴ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 131-135.

⁵⁵ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 138-140.

⁵⁶ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 141.

⁵⁷ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 141-151; Strani pisci, književni leksikon, Isto, str. 703-704; Vojna enciklopedija, 9, Beograd 1967. str. 662-663.

⁵⁸ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 151-154; Strani pisci, književni leksikon, Isto, str. 571-572;

⁵⁹ Dr Milan Budimir: *Litterae latinae*, Isto, str. 151-154.

Najpoznatiji pisci postklasičnog doba rimske književnosti bili su: Svetonije Trankvil⁶⁰ (Gaius Suetonius Tranquillus, 75–150. g. n. e.); Gelije⁶¹ (Aulus Gellius, oko 125–175. g. n. e.); Apulej⁶² (Apuleius, rođen oko 125. g. n. e.); Flor⁶³ (Lucius Annaeus Florus, oko 120. g. n. e.); Higin⁶⁴ (Hyginus stvarao je oko 200. godine n.e.); Justin⁶⁵ (Iunianus Iustinus, pisac sa početka 3. veka); Dioklecijan⁶⁶ (245–312. g. god. n.e.) (Gaius Valerius Aurelius Diocletianus); Eutropije⁶⁷ (Eutropius, sredina 4. veka); Amijan Marcellin⁶⁸ (Ammianus Marcellinus, 4. vek); Aurelije Viktor⁶⁹ (Sextus Aurelius Victor, 4. vek); Ausonije⁷⁰ (Decimus Magnus Ausonius, oko 310–393. g.); Klaudijan⁷¹ (Claudius Claudianus, oko 400. g.); Makrobije⁷² (Ambrosius Theodosius Macrobius, oko 400. g.); Jeronim⁷³ (Eusebius Sophronius Hieronymus, oko 350–420. g.); Avgustin⁷⁴ (Aurelius Augustinus, 354–430 g.); Boetije⁷⁵ (Anicius Severinus Boethius, 480–524. g.); Justinijan⁷⁶ (Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus, caruje 527–565. g.) i drugi.

⁶⁰ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 158–161.

⁶¹ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 161.

⁶² Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 161–163.

⁶³ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 163–164.

⁶⁴ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 164.

⁶⁵ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 164–165.

⁶⁶ Enciklopedijski leksikon, *Mozaik znanja, Istorija*, Interpres, Beograd 1970. str. 146.

⁶⁷ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 166–167.

⁶⁸ Strani pisci, književni leksikon, Isto, str. 25–26;

⁶⁹ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 168–169.

⁷⁰ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 170.

⁷¹ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 170–171.

⁷² Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 171.

⁷³ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 172.

⁷⁴ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 172.

⁷⁵ Dr Milan Budimir: *Litterae Latinae*, Isto, str. 173.

⁷⁶ Georgije Ostrogorski: *Istorija Vizantije, Prosveta*, Beograd 1996. Str. 87–103. — Justinijaje izvršio kodifikaciju rimskog prava u *Corpus Iuris Civilis* (Zbornik građanskog prava), *Vojna enciklopedija* 4, Beograd 1961. str. 288. — U službi Justinijanove rimske ideje bila je i kodifikacija rimskog prava, najdugotrajnije delo Justinijanovog doba. Justinijanovoj administraciji je nametnut latinski jezik, koji se održao tokom ranog srednjeg veka.

Ovaj standardni latinski jezik, kojim je napisana gotovo celokupna sačuvana rimska književnost, primenjivan je u hrišćanskoj teologiji, filozofiji⁷⁷, prirodnim naukama, pravu i administraciji tokom sledeća dva milenijuma, sve do XIX veka, da bi i danas ostao prisutan i često nezamenljiv u političkoj, naučnoj i stručnoj terminologiji.

Međutim, za istoriju antičke kulture važna je činjenica da tokom celog antičkog doba procenat pismenog stanovništva nikada nije prešao trideset odsto. Tako, i u rimskoj državi nepregledne mase nepismenog i polupismenog stanovništva nisu govorile književnim „gradskim govorom“, nego svojim narodnim jezikom (*sermo plebēius* ili *vulgāris*), koji je imao sopstveni razvojni put. U određenim istorijskim uslovima od njega će nastati romanski jezici (italijanski, francuski, španski i rumunski). Pošto glavni izvori za izučavanje latinskog jezika nisu živi govornici (kao kod modernih jezika), nego sačuvani stari tekstovi, o ovom narodnom govoru znamo veoma malo. Između književnog i narodnog govora stoji razgovorni, svakidašnji jezik (*sermo cotidiānus*), kojim su u svakodnevnoj komunikaciji govorili obrazovani slojevi rimskog stanovništva, i čije tragove nalazimo u Plautovim komedijama, Petronijevom romanu te nekim epistolografskim delima.

U skladu s napred navedenim, latinski jezik je nezaobilazan za temeljno izučavanje pravnih, medicinskih nauka, farmakologije i farmacije. Da bi jedan pravnik bio kompetentan i široko obrazovan i da bi mogao pokrivati široko naučno naučno polje, neophodno je dobro ili, bar, elementarno poznavanje latinskog jezika.

Danas u svetu postoji preko 491 nauka i naučna disciplina, koje su međusobno povezane i jedna drugoj su uzajamno pomoćne nauke⁷⁸. To nas obavezuje da latinski jezik sve više i temeljnije izučavamo.

U celini gledano, danas su najtraženija zanimanja sa pravnim naukama. Živimo u vremenu kada širom sveta niču razna preduzeća, kojima su potrebna lica sa zvanjem diplomirani pravnik. Dakle od osnovnih studija do master i doktorskih studija izučavanje latinskog jezika je sve veća potreba, bez obzira što je to mrtvi jezik, koji se zvanično retko gde primenjuje.

Da bismo temeljno izučili sve vrste prava, neophodno je poznavanje latinskog jezika. Do nedavno na svim univerzitetima na kojima su postojali pravni fakulteti, obavezno je bilo izučavanje latinskog jezika. Uostalom, kako će student prava savladati rimsko pravo, istoriju države i prava, civilno pravo, krivično pravo, sudsku medicinu i druge predmete, bez elementarnog poznavanja latinskog jezika.

Pravnici dominiraju u diplomatiji, koja je potrebna u svim sferama društva. Dakle diplomatija je primenjivana od drevnih najstarijih vremena do naših dana⁷⁹.

⁷⁷ История философии, (Под редакцией Г. Ф. Александрова, Б. Э. Быховского, М. Б. Митина и П. Ф. Юдина); Том I, Москва 1941. str. 310-377.

⁷⁸ O uzajamno pomoćnim naukama vidi više u Prof. dr Hivzo Gološ: Uzajamno pomoćne nauke i naučne discipline, (rukopis)

⁷⁹ Istorija diplomatije, sv. 1, (Redaktor V. P. Potemkin), Beograd 1945. str. 7.

Kako raditi bez poznavanje diplomatije i latinskog jezika u nekom preduzeću ili ustanovi? Zato vratimo latinski jezik na pravni fakultet⁸⁰.

Medicinske nauke su tesno vezane za latinski jezik⁸¹. Sve grane medicine danas se odvijaju u striktnoj povezanosti sa pravnim naukama. Dakle rade u skladu sa pozitivnim pravom, koje se odnosi na pojedinu medicinsku nauku. Otuda i obaveza pravnika da što bolje poznaje latinski jezik kako bi se lakše i bolje snašao ako se nađe u delokrugu medicinskih nauka. Većina sudskih predmeta vezani su za lekarske nalaze. Pravnici (sudije) obavezni su da poznaju medicinske nalaze, bez obzira kakvu pomoć imaju od sudskih veštaka. Raznovrsnost medicinskih nauka su od velike pomoći dobrim pravicima.

Pošto je područje medicine veliko, deli se na:

1. Osnovne (bazne) medicinske nauke;
2. Kliničke medicinske nauke;
3. Stomatologija;
4. Veterinarska medicina;
5. Farmacija;
6. Ostale grane medicine (npr. biljna medicina-fitomedicina).

Sledeće grane medicine za primenu pravnih nauka nezaobilazne su: Hemija za medicinu; Medicinska biofizika; Humana genetika; Anatomija; Histologija; Embriologija; Fiziologija; Medicinska biohemija; Klinička biohemija i laboratorijska medicina; Patologija; Patološka fiziologija; Medicinska mikrobiologija; Imunologija i imunoematologija; Farmakologija; Farmakologija i toksikologija; Klinička farmakologija; Radiologija; Ultrasonografija; Nuklearna medicina; Ginekologija i akušerstvo; Pedijatrija; Neonatologija; Neuropedijatrija; Dečja hematologija i onkologija; Dečja endokrinologija i dijabetologija; Dečja kardiologija; Dečja pulmologija; Dečja nefrologija; Dečja reumatologija; Dečja gastroenterologija; Dečja ortopedija; Interna medicina; Angiologija; Endokrinologija i dijabetologija; Kardiologija; Gastroenterologija; Hematologija i onkologija; Nefrologija; Pulmologija-pneumoftziologija; Reumatologija; Gerijatrija; Hirurgija; Spinalna hirurgija; Opšta hirurgija; Neurohirurgija; Torakalna hirurgija; Hirurgija srca; Vaskularna hirurgija; Visceralna hirurgija; Urologija; Ortopedija; Dečja hirurgija; Plastična hirurgija; Ratna hirurgija; Onkologija; Otorinolaringologija; Neurologija; Psihijatrija; Oftalmologija; Dermatovenerologija; Anesteziologija; Transfuziologija; Infektologija; Epidemiologija; Higijena i ekologija; Porodična medicina; Fizikalna medicina i rehabilitacija; Medicina rada; Medicinska statistika; Medicinska informatika; Socijalna medicina; Sportska medicina; Tropska medicina; Urgentna medicina; Vazduhoplovna medicina; Hiperbarična medicina; Sudska medicina;

⁸⁰ O izučavanju latinskog jezika na pravnim fakultetima uporedi, Obrad Stanojević: Latinski jezik za pravnike, (Drugo izdanje), Izdavačko informativni centar studenata, Beograd 1975.

⁸¹ O latinskom jeziku u medicinskim naukama vidi više, Vera Marković: Latinski jezik za studente medicine, (Treće izdanje), Medicinski fakultet Univerziteta — Beograd, Grafostil — Kragujevac, Beograd – Kragujevac 2013; Radmila Matić: Medicinska terminologija — latinski jezik za studente medicine, (Prvo izdanje), Elit medica, Beograd 2006.

Veterinarska medicina; Stomatologija; Oralna hirurgija; Maksilofacijalna hirurgija; Farmacija i Javno zdravstvo.

Obzirom da skoro svaka od navedenih grana medicine ima svoje subspecijalnosti koje se bave isključivo samo određenim problemima dotične grane medicine, pravicima, posebno sudijama na svim nivoima su od velike pomoći. Da bi uspešno obavljali svoju dužnost i opravdali etiku pravnika, pravnik je obavezan da dobro poznaje latinski jezik.

Za pravnike je potrebno da znaju da postoji i podela medicine na:

- Hirurške grane medicine, (hirurgija, otorinolarinologija, oftalmologija, urologija itd).
- Grane konzervativne medicine, (interna medicina, neurologija, psihijatrija, dermatologija itd.).

Prilikom donošenja raznih rešenja pravnici su obavezni da precizno terminološki donose rešenja, koja u svakom pogledu moraju biti nedvosmislena, jasna i precizna. Otuda moraju biti svestrano obrazovani građani, koji su obavezni da dobro poznaju forenziku.

Ozbiljniji rad pravnika se bazira na izučavanju forenzike u kojoj su dokazi vezani za latinski jezik. **Forenzika** (*forenzička nauka*) je primena širokog spektra nauka s ciljem pružanja odgovora na pitanja od interesa za pravni sistem. Forenzički nalazi mogu biti u vezi sa kriminalom ili parničnim postupkom. Reč *forenzički* potiče od lat. *forēnsis*, sa značenjem „pred forumom“. U rimsko doba, krivična prijava je značila javno predstavljanje slučaja u forumu. Lice optuženo za krivično delo i tužilac bi dali govore na osnovu njihovih strana priče. Osoba sa boljim argumentima i prezentacijom bi prevladala. U današnje vreme se termin forenzika prvenstveno odnosi na forenzičku nauku.

Najstariji trag o aplikaciji nauke za otkriće laži u istoriji je iz vremena grčkog filozofa Arhimeda⁸² (287-212. god. p.n.e.) i Stare Grčke koji je tada ustanovio specifičnu težinu navodne zlatne krune i dokazao da ta koju je ispitao nije bila od zlata. Arapski događaj priča nam o kupcu, koji je trebao da istraži ubistvo koje je bilo počinjeno srpom. On je dao doneti sve srpove u selu i samo na jednom su se skupljale muve, što se iskoristilo kao dokaz za ovo ubistvo. Kineski priručnik za ispitivanje napisao je 1248. godine Song Si. Među pionire forenzičara u Evropi spada francuski dvorski lekar hirurg Ambroaz Pare (*Ambroise Pare* 1510—1590), a krajem XVIII veka je izašlo je nekoliko članaka o forenzičkoj i policijskoj medicini.

Izučavanje latinskog jezika nezaobilazan je za mnogobrojne odseke forenzike:

- Računarska forenzika se bavi razvojem algoritama i softvera za forenzička ispitivanja.
- Kriminalistika je primena raznih nauka radi davanja odgovora na pitanja vezana za ispitivanje i poređenje bioloških dokaza, evidencije tragova i

⁸² O Arhimedu vidi više u Vojna enciklopedija, 1, Beograd 1958. str. 211; Enciklopedijski leksikon, Mozaik znanja, Istorija, Interpres, Beograd 1970. str. 41.

otisaka (kao što su otisci prstiju, stopala, i tragovi vozila), kontrolisanih supstanci i balističkih nalaza.

- Digitalna forenzika je primena naučnih metoda i tehnika radi povraćaja podataka sa elektronskih / digitalnih medija.

- Forenzičko računovodstvo je studija i interpretacija računovodstvene evidencije.

- Forenzika fotografija iz vazduha je studija i interpretacija fotografske evidencije snimljene iz vazduha.

- Forenzička antropologija je primena fizičke antropologije u pravnom okruženju, obično radi povraćaja i identifikacije ljudskih ostataka.

- Forenzička arheologija je primena kombinacije arheoloških tehnika i forenzike u sprovođenju zakona.

- Forenzička astronomija koristi metode astronomije za određivanje ranijih nebeskih sazvežđa za forenzičke svrhe.

- Forenzička botanika je studija biljnog života radi sticanja informacija o mogućim kriminalnim aktivnostima.

- Forenzička hemija je studija detekcije i identifikacije nezakonitih droga, akceleranata korištenih u slučaju podmetanja požara, eksploziva i ostataka baruta.

- Forenzička daktiloskopija je studija otisaka prstiju.

Ispitvanje forenzičkih dokumenata daje odgovore na pitanja o spornim dokumentima koristeći niz naučnih procesa i metoda u kojima je nazaobilazno poznavanje latinskog jezika:

- Forenzička DNK analiza koristi jedinstvenost DNK molekula za identifikaciju osoba

- Forenzičko inženjerstvo je naučno ispitivanje i analiza strukture i proizvoda radi utvrđivanja uzroka kvara i nanese štete.

- Forenzička entomologija se bavi ispitivanjem insekata u, na i oko ljudskih ostataka radi određivanje vremena i lokacije smrti.

- Forenzička geologija se bavi evidencijom u tragovima u obliku zemljišta, minerala i nafte.

- Forenzička geofizika je primena geofizičkih tehnika kao što je radar za detekciju objekata skrivenih u zemlji ili ispod vode.^[1]

- Forenzička limnologija je analiza evidencije sakupljene na mestima zločina u ili oko izvora sveže vode. Ispitivanje bioloških organizama, posebno diatoma, može da bude korisno u uspostavljanju veze između osumljenih i žrtava.

- Forenzička lingvistika se bavi problemima pravnog sistema koji zahtevaju jezičku stručnost.

- Forenzička meteorologija je proces rekonstruisanja vremenskih događaja za pojedinu lokaciju.

- Forenzička odontologija je studija jedinstvenosti denticija, poznatija kao studija zuba.

- Forenzička optometrija je studija naočara i drugi očnih pomagala vezanih za mesto zločina i krivične istrage.
- Forenzička patologija je polje u kome se principi medicine i patologije primenjuju za određivanje uzroka smrti ili povrede u kontekstu pravne istrage.
- Forenzička podijatrija je primena studije otisaka stopala ili obuće i njihovih tragova pri analizi poprišta kriminala radi uspostavljanja ličnog identiteta u forenzičkim ispitivanjima.
- Forenzička psihijatrija je specijalizovana grana psihijatrije koja se primenjuje u naučnoj kriminologiji.
- Forenzička psihologija je studija uma pojedinca, koristeći forenzičke metode. Ona obično određuje okolnosti koje su proizvele ponašanje počinitelja kriminala.
- Forenzička seizmologija je studija koja omogućava pravljenje razlike između seizmičkih uzrokovanih nuklearnom eksplozijom i zemljotresom.
- Forenzička serologija je studija telesnih fluida.
- Forenzička toksikologija je studija uticaja droga i otrova na ljudsko telo.
- Forenzička video analiza je naučno ispitivanje, poređenje i vrednovanje video snimaka u pravnim pitanjima.

Izučavanje latinskog jezika i njegova primena u pravnim i prirodnim naukama, koje su pomoćne nauke za prava višestruko je korisna. Razmotrimo prirodnu nauku Botaniku, neophodnu za sveobuhvatnu primenu prava.

Botanika je grana biologije koja se bavi naučnim proučavanjem biljaka – nauka o biljnom svetu, o biljkama i rastinju⁸³. Njeno ime potiče od grčke reči βοτανικός, botanikós – koji se odnosi na biljke (βοτάνη, botánē – trava, biljka). Često se označava i terminima „nauka o biljkama“ i „biologija biljaka“. Obuhvata više disciplina koje proučavaju izgled, građu, rast, razviće, reprodukciju, metabolizam, fiziologiju, oboljenja, ekologiju, srodnost i evolucionu istoriju biljaka⁸⁴. Biljka je predmet proučavanja botaničkih disciplina.

Među prvim botaničkim radovima, napisanim oko 300. godine p.n.e., su i dva velika Teofrastova⁸⁵ (372-288. godine p.n.e.) dela: Istorija biljaka i Uzroci biljaka (tj. Priroda biljaka). U njima je opisao mnogo vrsta kao i njihovu primenu. Rimski lekar Dioskorides je dopunio Teofrastove spiskove biljaka. Veliku pažnju posvetio je upotrebi lekovitih biljaka. Ove knjige su tokom antičkih vremena bile najvažniji doprinos botanici, i na njih su se oslanjali istraživači i lekari.

⁸³ Milan Vujaklija: Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd 1986. str. 129; — O botanici vidi više u Domenek Tomas i Marija Hose: Botanika, (Drugo. izdanje), Beograd 1974;

⁸⁴ Branimir Petković, Ljiljana Merkulović, Sonja Duletić-Laušević: Morfologija biljaka sa praktikumom, Beograd 2005. ;

⁸⁵ O Teofrastu, vidi više u: Teofrast: Karakteri (Predgovor Petar Pejčinović), IP „V. Masleša“, Sarajevo 1975; Enciklopedijski leksikon, Mozaik znanja, Filozofija, Interpres, Beograd 1973. str. 488. — Teofrast se smatra osnivačem botanike. — Древнегреческие атомисты, Баку 1946. str. 267. Više o Teofrastu vidi,

Botaničke discipline su: morfologija i anatomija biljaka, sistematika biljaka, biljna citologija, biljna genetika, fiziologija biljaka, fitoekologija (ekologija biljaka), fitogeografija (biljna geografija), paleobotanika i palinologija.

Izučavanje botanike nemoguće je bez dobrog poznavanje latinskog jezika, jer nazivi biljaka su na ovom jeziku. Da bi pravnici znali da radi i na poslovima gde je zastupljena botanika, potrebno je da poznaju latinski jezik, bar elementarno.

Botanika je važna za pravne nauke zato što se od velikog broja biljaka, čija su imena na latinskom jeziku, prave najraznovrsniji lekovi. Pravnici su obavezni da znaju i vrednuju adekvatnu ili neadekvatnu primenu terapija u sudskim procesima. Ako žele pravilnu primenu veštačenja u teškim krivičnim delima neophodno je dobro poznavanje latinskog jezika.

ZAKLJUČAK

Latinski jezik spada među starije indoevropske očuvane jezike. Ima bogatu istoriju zasnovanu na neoborivim izvorima, koji se čuvaju u bibliotekama, arhivima i muzejima. Vekovima i milenijima se uspešno razvijao i prerastao u starom i srednjem veku u svetski jezik.

Da bi se uspešno razvijale mnoge nauke i naučne discipline, čiji su koreni u starom i novom veku, neophodno je bar elementarno poznavanje latinskog jezika. U ovom radu razmatrane su filološke, pravne, filozofske, istorijske, medicinske i druge nauke. Prikazane i dokazane su potrebe poznavanja latinskog jezika. Posebno je dat osvrt na uspešan razvoj pravnih nauka. Da bi moderan i savremen diplomirani pravnik bio kompletno spreman za sve vrste poslova koje mu se nude neophodno je izučavanje latinskog jezika.

Iz unapred prikazanog sledi predlog da se latinski jezik ponovo vrati na široka vrata pravnih nauka, jer danas je pravnicima potreban kako bi proširili svoje vidike i svoje sposobnosti za rad u svim ustanovama, koje nude pravnicima rad na neodređeno vreme, kao i uspešno izučavanje svih pravnih nauka i naučnih disciplina.

ISTORIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE

1. Albin Vilhar: Latinski citati, Matica srpska, Beograd 1991.
2. Branimir Petković, Ljiljana Merkulović, Sonja Duletić-Laušević: Morfologija biljaka sa praktikumom, Beograd 2005.
3. Bruna Kuntić-Makvić: Latinski jezik u obnovljenom jednopredmetnom studiju povijesti na filozofskom fakultetu u Zagrebu, Skopje 1984;
4. Domenek Tomas i Marija Hose: Botanika, (Drugo. izdanje), Beograd 1974;
5. Dr Milan Budimir: Litterae latinae, (Četvrto, neizmenjeno izdanje), Beograd 1972.

6. Dr Stjepan Antoljak: Pomoćne istorijske nauke, Kraljevo 1971.
7. Georgije Ostrogorski: Istorija Vizantije, Prosveta, Beograd 1996.
8. Istorija diplomatije, sv. 1, (Redaktor V. P. Potemkin), Beograd 1945.
9. Milan Budimir i Miron Flašar: Pregled rimske književnosti, Naučna knjiga, Beograd 1991, str. 225.
10. Milan K. Radić: Stenografija – Krespodentni deo, Beograd – Novi Sad 1988.
11. Milivoj Šrepel: Rimska književnost i latinski jezik, (Po T. Birtu i O. Weiseu), (Priredio Milivoj Šrepel), Matica hrvatska, knj. 3, Zagreb 1898.
12. Miomir Z. Milinković: Retorika, Enoxa, Požega 2006.
13. Obrad Stanojević: Latinski jezik za pravnike, (Drugo izdanje), Izdavačko informativni centar studenata, Beograd 1975.
14. Opširnije o Publiju vidi, M. C. Howatson: The Oxford Companion to Classical Literature (2nd ed.), 1997.
15. Prof. dr Hivzo Gološ: Uzajamno pomoćne nauke i naučne discipline, (rukopis)
16. Radmila Matić: Medicinska terminologija – latinski jezik za studente medicine, (Prvo izdanje), Elit medica, Beograd 2006.
17. Teofrast: Karakteri (Predgovor Petar Pejčinović), IP „V. Masleša“, Sarajevo 1975;
18. Veljko Gortan, Oton Gorski i Pavao Pauš: Latinska gramatika, (Četvrto izdanje), Školska knjiga, Zagreb 1971.
19. Vera Marković: Latinski jezik za studente medicine, (Treće izdanje), Medicinski fakultet Univerziteta – Beograd, Grafostil – Kragujevac, Beograd – Kragujevac 2013;
20. Viktor Novak: Latinska paleografija, Naučna knjiga, Beograd 1991.
21. Zlatko Lukić: Antičke poslovice, Banjaluka-Stokholm-Oslo, 1968. 2000.
22. В. Ф. Асмус: Античная философия, (Издание 2., дополненное), Москва 1976.
23. Древнегреческие атомисты, Баку 1946.
24. История философии, (Под редакцией Г. Ф. Александрова, Б. Э. Быховского, М. Б. Митина и П. Ф. Юдина); Том I, Москва 1941.

ENCIKLOPEDIJE, LEKISKONI I REČNICI

1. Enciklopedijski leksikon, Mozaik znanja, Filozofija, Interpres, Beograd 1973.
2. Enciklopedijski leksikon, Mozaik znanja, Istorija, Interpres, Beograd 1970.
3. Milan Vujaklija: Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd 1986.
4. Strani pisci, književni leksikon, Školska knjiga, Zagreb 1968.
5. Vojna enciklopedija 4, Beograd 1961.
6. Vojna enciklopedija, 1, Beograd 1958.
7. Vojna enciklopedija, 2, Beograd 1959.
8. Vojna enciklopedija, 9, Beograd 1967.
9. Большая Энциклопедия, Десятнадцатый томъ, С. Петербургъ (Bez godine izdanja),

10. Большая Энциклопедия, Семнадцатый томъ, С. Петербургъ (Без године изданја),
11. Философский словарь, логики, психологии, этики и истории философии, С. Петербургъ 1911.

JUSTIFICATION FOR STUDYING LATIN LANGUAGE AT THE LAW FACULTIES

PhD Hivzo Golos
PhD Ahmed Bihorac

Abstract:

Latin was the language of the millennia diplomatic language in Europe and in the Middle Ages and the large number of new states. Until the advent of world languages French, Angleščina, Arabic and Russian, Latin language was unmistakable. Latin language until the last decade of the twentieth century was required in all faculties of social sciences. Knowing the language makes it easier to study law, history, medicine, literature and other sciences. Back to the Latin language faculties of law will enable easier study and application of the law in our country and in the world.

Keywords: Latin, history, law, medicine, literature, archives, scholarly sources sources.